# Підстави та зміст криміналістичної класифікації наркотичних засобів і психотропних речовин

***Руслан Степанюк***

Д-р юрид. наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8201-4013, e-mail: stepanuk2@ukr.net

***Світлана Лозова***

Канд. психол. наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3348-3331, e-mail: sv.lozova@ukr.net

*Запропоновано уточнення термінології криміналістичної класифікації наркотичних засобів і психотропних речовин, визначено підстави систематизації наркотиків і розкрито зміст кожної класифікаційної групи.*

*Ключові слова: криміналістична класифікація наркотиків; наркотичні засоби; психотропні речовини; нові психоактивні речовини.*

## Grounds and Content of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances Forensic Classification

***Ruslan Stepaniuk, Svitlana Lozova***

*The authors propose clarifying the terminology related to the forensic classification of narcotic drugs and psychotropic substances, identifying the criteria for systematizing drugs, and elucidating the contents of each classification group.*

*Keywords: forensic classification of drugs; narcotic drugs; psychotropic substances; new psychoactive substances.*

В умовах війни в Україні зростає наркозлочинність. Водночас простежуються тенденції щодо істотних змін на незаконному ринку наркотиків, пов'язані з дезорганізацією імпортних поставок і заміщенням попиту синтетичними наркотичними засобами і психотропними речовинами за рахунок внутрішнього виробництва. У зв'язку з цим перед криміналісткою виникають нові завдання щодо вдосконалення рекомендацій із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків. Такі рекомендації потребують чіткої та зрозумілої класифікації предметів зазначеного виду кримінально караних посягань, що сприятиме побудові конкретизованих положень, спрямованих безпосередньо на використання в практичній слідчій та експертній діяльності.

Чинна юридична класифікація наркотиків, яка ґрунтується на визначенні у ст. 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» та представлена у відповідних затверджених уповноваженими державними органами таблицях, передбачає розподіл речовин на наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори за міжнародно зареєстрованими та хімічними назвами. Цей традиційний підхід є зручним для з'ясування на практиці, чи є певна речовина забороненою. Із точки зору криміналістів він є зручним лише для вирішення експертних завдань з ідентифікації наданої на дослідження речовини, але тільки його недостатньо. Наприклад, для статистичного аналізу, розроблення заходів із профілактики наркоманії та наркозлочинності, розроблення рекомендацій щодо розкриття та розслідування відповідних кримінальних правопорушень потрібні інші підстави для класифікації наркотиків. Правоохоронці, прокурори та судді, які не є фахівцями у галузі хімії, користуються не хімічними, а загальновживаними назвами речовин. Тому криміналістична класифікація наркотичних засобів повинна бути ширшою, ніж офіційна.

На нашу думку, тут потрібно виходити з мети і завдань, що постають перед криміналістичною теорією і практикою в контексті забезпечення запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, психотропних засобів,

© Р. Степанюк, С. Лозова, 2024

їх аналогів і прекурсорів. Вони реалізуються у двох пов'язаних напрямах: техніко-криміналістичному і тактико-криміналістичному. З технічної точки зору найважливішим є хімічний склад і відповідна назва речовини, а з тактичної — джерело походження, спосіб виготовлення, спосіб вживання, вулична назва, характер впливу на організм людини, морфологічні (зовнішні) ознаки. Загальним для обох напрямів є правовий статус наркотичних засобів, оскільки кримінальна відповідальність настає лише за дії із забороненими речовинами, але в практиці протидії наркозлочинності нерідко доводиться стикатися з новими речовинами, обіг яких на цей час законодавством не обмежено.

Тому ми вважаємо, що доцільно визначити такі підстави криміналістичної класифікації наркотиків:

1) правовий статус;
2) джерело походження основної речовини та спосіб виготовлення наркотику;
3) характер впливу на організм людини;
4) форма виготовлення та морфологічні ознаки.

Термін «наркотики» ми використовуємо для позначення всіх різновидів небезпечних для людини психоактивних речовин, вживання яких викликає наркотичну залежність. Із правової ж точки зору, відповідно до конвенцій ООН прийнято розрізняти наркотичні засоби, перелік яких визначено в конвенції 1961 р., психотропні речовини (у конвенції 1971 р.), а також прекурсори, тобто речовини, що використовують для виготовлення наркотиків.

Залежно від правового статусу пропонуємо розрізняти:

1) наркотики, обіг яких заборонено;
2) наркотики, обіг яких обмежено;
3) наркотичні засоби, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються винятки у деяких заходах контролю;
4) прекурсори;
5) тимчасово незаборонені, особливо небезпечні наркотики.

Наступний критерій класифікації (джерело походження) для криміналістики є традиційним, але його зміст потребує деякого уточнення. За цією підставою наркотики поділяють на рослинні та синтетичні. Водночас віднесення напівсинтетичних речовин саме до цієї групи, на нашу думку, є неточним, адже в такому випадку йдеться не тільки про джерело походження наркотику, а й про спосіб його виготовлення. Наприклад, ацетильований опій, героїн тощо є наркотиками, виготовленими з рослин. Їх основу складає рослинна сировина (алкалоїди маку снодійного). Так само кокаїн — алкалоїд, що міститься в листях коки.

Також необхідно уточнити підхід щодо назв наркотиків, які належать до рослинних або синтетичних. Уважаємо, що в цьому випадку слід застосовувати узагальнені назви, які характеризують джерело походження наркотику. З-поміж об'єктів живої природи такі речовини можна отримати з деяких рослин і грибів (найчастіше з коноплі, маку снодійного, коки, хвойника (ефедри), кату, деяких галюциногенних кактусів і грибів). Тому до наркотиків рослинного походження слід відносити канабіс (похідні коноплі), опіати (похідні маку), кокаїн (похідні коки), псилоцибін (алкалоїд грибів), а також алкалоїди інших рослинних речовин, які в України не є широко поширеними (ефедри (ефедрин), кату (катінон), кактусів (мескалін)).

Спосіб виготовлення, на нашу думку, є додатковою ознакою класифікації наркотиків за джерелом походження, а не самостійним її критерієм. Залежно від такого способу наркотики рослинного походження можна поділити на натуральні та напівсинтетичні. Натуральні виготовляють шляхом вирощування і переробки наркомісних рослин (цілі та подрібнені рослини канабісу (марихуану), смолу канабісу (гашиш), екстракт канабісу (гашишне масло), макову соломку, опій, кокаїнові кущі та листя коки, гриби, що вміщують псилоцибін, тощо).

До напівсинтетичних належать наркотики, які виготовляють із рослинної речовини з використанням методів хімічного синтезу (ацетильований опій, героїн, кокаїн, ефедрин, ЛСД та ін. наркотичні засоби та психотропні речовини, які зазвичай характеризують більш потужною дією та які є складнішими за технологією виготовлення порівняно з природними наркотиками рослинного походження).

Синтетичні наркотики — це речовини, повністю виготовлені методом хімічного синтезу, вони останнім часом набувають дедалі більшого поширення. Багато з них є схожими за дією природних речовин. Їх виробництво вимагає використання досить складного обладнання і певних навичок у галузі хімії. Найпоширенішими

є речовини амфетамінового ряду (амфетамін, метамфетамін, *MDMA* (екстазі), синтетичні катинони («солі») та ін.), синетичні опіоїди (метадон, бупренорфін, фентаніл тощо), синтетичні канабіноїди («спайси») та інші.

Поділення наркотиків за іншими критеріями є дещо умовним, оскільки певним речовинам можуть бути притаманні різні властивості. Тому для криміналістичної мети достатньо найзагальніших ознак у відповідних групах. Так, за характером впливу на організм виокремлюємо психостимулятори, наркотичні анальгетики, депресанти та галюциногени; залежно від форми виготовлення — фармацевтичні препарати наркотичної дії та вуличні наркотики; за морфологічними ознаками — рослини, гриби, пігулки, капсули, порошки, кристали, рідини тощо; за способом вживання — призначені для куріння, вдихання, перорального прийому, ін'єкцій.

Отже, основними критеріями криміналістичної класифікації наркотиків є їхній правовий статус, джерело походження та спосіб виготовлення, характер впливу на людину, форма виготовлення та морфологічні ознаки.